

Innspill til ny dyrevelferdsmelding

Beskrivelse av dagens dyrehold for produksjonsdyrene storfe, svin, småfe og fjørfe.

Viser til LMD sin invitasjon til å sende innspill til ny dyrevelferdsmelding 08.05.2023.

Dokumentet inneholder MatPrat sine innspill med utdypende vurderinger og konkrete forslag til tiltak på utvalgte områder for å fremme dyrevelferden for produksjonsdyr i Norge. Innspillet belyser også noen viktige hovedtrekk for arbeid med styrking av dyrevelferd hos kjæledyr.

Våre innspill til endringer for å fremme dyrevelferden for landbruksdyr er basert på oppsummert og oppdatert kunnskap om de ulike områdene, og referanseliste følger med.

Dyrevelferd og bondevelferd henger tett sammen. Mange av innspillene i dette notatet vil kunne medføre til dels store omkostninger for bøndene. Selv om bøndene er selvstendig næringsdrivende er det svært viktig at dyrevelferdsmessige tiltak som medfører store investeringer eller andre store driftsmessige endringer som vil påvirke lønnsomheten kan kompenseres ved hjelp av virkemidler i Jordbruksavtalen og markedsmessige uttak.

Vi har valgt å dele vårt innspill i to, og starter med en kort gjennomgang av forbrukerholdninger til dyrevelferd, før vi ser på de enkelte produksjonene med fokus på driftsform.

Forbrukerholdninger til dyrevelferd

Forskningsmengden innen dyrevelferd og etologi har økt betydelig de siste tiårene, og mange studier gir utvidet og nytt innsyn i dyrs preferanser, emosjoner, opplevelse av liv og miljø, sosiale forhold, kommunikasjon, personlighet, sanser, egenskaper og behov. Dette sammen med sterk økning i engasjement i dyrevelferd fra storsamfunnet og forbrukere, har medført at dyrevelferd har blitt et nærmest allment tema.

Daglig eksponeres interesserte forbrukere for ny kunnskap om dyrs følelser, evner og behov, og dette flytter standarden for hva som er eller oppleves som god dyrevelferd. Kunnskapen om dyrevelferd som formidles til forbrukerne gjennom sosiale medier, populærvitenskapelige artikler og dokumentarer. Aktive og kompetente NGO'er sitt arbeid påvirker også de etiske vurderingene i storsamfunnet på både individ- og samfunnsnivå.

Dette påvirker selvsagt hvordan samfunnet ser på arbeidet som gjøres i husdyrnæringen, men det vil også ha betydning for næringen og myndighetenes legitimitet, og forbrukernes tillitt til disse aktørene i dyrevelferdsspørsmål. I forbrukernes øyne er det til syvende og sist myndighetene som er garantister for å sikre gode dyrevelferdsstandarder og at disse etterleveres. Et regelverk som ikke i tilstrekkelig grad tilgodeser dyrs legitime interesser på de viktigste parameterne vil svekke tilliten mellom næring og forbruker, men også mellom myndigheter og forbruker.

Kravet til åpenhet i et moderne, demokratisk samfunn er tydelig for alle sentrale samfunnstemaer, herunder temaet om hvordan maten blir produsert og hvilke konsekvenser produksjonen har. Dette gjelder også med tanke på hvilke faglige og etiske vurderinger som legges til grunn i utforming av regelverk for dyrevelferd, og hvordan dyrets interesser er vektet og blir tatt ut i konkrete krav, handling og kontroll.

Ut fra våre undersøkelser og forståelse av norske forbrukere er det et nytt og høyere nivå av forventninger til leveranse på bedre dyrevelferd i norsk matproduksjon.

MatPrat besitter betydelige mengder forbrukerinnsett og gjennomfører jevnlig store undersøkelser knyttet til forbrukervaner og -holdninger. I 2023 svarte sju av ti (67%) at de mente at dyrevelferd er viktig når de kjøper kjøtt. Dette er verdt å merke seg. God dyrevelferd blir som en kontraktsbetingelse som forbrukerne forventer at husdyrproduzentene oppfyller og utgjør en premisse for kvalitetsoppfattelsen av norske landbruksprodukter.

Under følger en oppsummering av hvordan vi finner at norske forbrukere ser på dyrevelferd for ulike produksjoner:

1. Storfe

Mange nordmenn har et godt inntrykk av dyrevelferden for storfe i Norge. Allikevel er det flere velferdsutfordringer som forbrukerne er opptatt av. Dette er blant annet grad av bevegelsesfrihet, begrenset plass, mangel på stimuli og mulighet til å utøve naturlig atferd. Et faktum som tydelig bryter med forbrukernes/befolkningens forventninger om hva som er god dyrevelferd, er at mange dyr og spesielt hanner ikke får bevege seg utendørs og heller ikke får bevege seg særlig fritt. Å finne gode løsninger som ivaretar disse primære behovene for bevegelsesfrihet og utgang er viktig for husdyrene, husdyrnæringas omdømme og folks oppfattelse av god dyrevelferd.

Undersøkelser MatPrat gjennomførte i 2023 viser at noen av velferdsutfordringene som mange forbrukere mener er sentrale og som kobles til storfe er liten plass, for lite mulighet til naturlige aktiviteter og manglende stimuli for dyrene. Resultatene fra et landsrepresentativt utvalg av norske forbrukere kan på den måten indikere at regelverket slik det er i dag ikke samsvarer med viktige forventninger hos forbruker til hva som er god dyrevelferd for storfe. Dette gjelder også separasjon av kalv og ku etter kort tid.

2. Gris

De siste tre – fire årene har forbrukerne blitt mer kritiske til norsk griseproduksjon, sannsynligvis som følge av en rekke negative dokumentarer og medieoppslag om dyrevelferd i norsk griseproduksjon. I en undersøkelse MatPrat gjennomførte i 2023 er en av dyrevelferdsutfordringene flest forbrukere kobler til grisehold at dyra ikke får komme ut, manglende stimuli og at de ikke gis mulighet til å utføre naturlige aktiviteter. I en undersøkelse fra 2021 fant vi videre at fem av ti sier seg enig i at husdyr/griser har et komplekst følelsesliv, og også at de kommuniserer og samhandler med andre individer. Sju av ti forbrukere sier seg enige i at griser opplever glede ved å kunne bevege seg fritt utendørs.

Sju av ti forbrukere opplever at grisenes manglende muligheter for å komme ut ikke samsvarer med hva som er god dyrevelferd. Seks av ti opplever det som problematisk at norske griser lever innendørs, selv om dette er med på å sikre mattrygghet og dyrehelse. Manglende tilgang til å være ute er på mange måter blitt en av de viktigste argumentene *mot* norsk husdyrproduksjon. Dette rammer svineproduksjonen spesielt alvorlig fordi det bryter med forestillinger og forventninger samfunnet og forbruker har hatt om god dyrevelferd i norsk produksjon.

Svineproduksjonen er den produksjonen som oppleves av norske forbrukere å ha mest etikkutfordringer. Det er den næringen med størst gap mellom de etiske forventningene i samfunnet og hvordan den faktiske produksjonen foregår. Hele åtte av ti er ukjente med at flertallet av norske griser aldri er ute (MatPrat 2021, 2023). På spørsmål om hvilke av følgende forbedringer forbruker mener det er viktig at norsk husdyrproduksjon skal jobbe med i fremtiden for å opprettholde tillitt, svarer nesten fem av ti forbrukere at dyrene får leve så naturlig som mulig. Nesten like mange (44 %) mener at dyrene må få bevege seg fritt i et område ute.

Overordnet, gjennom flere undersøkelser, finner vi at den kritiske opinionen og forbrukere er opptatt av at husdyr generelt, og spesielt grisen, tilbys et liv der de i større grad får utøve naturlig adferd og får mulighet til å være aktive. Mulighet til å utøve naturlig atferd og være aktive er viktige tiltak for at omverdenen skal bygge opp en fornyet tillitt til griseproduksjon i Norge (MatPrat 2021, 2023).

3. Fjørfe

Undersøkelser MatPrat har gjennomført i 2023 viser at de dyrevelferdsutfordringene de fleste forbrukere kobler til hold av kylling og verpehøns er at de har for liten plass, at de ikke har mulighet til å gå ute og at de har begrenset mulighet for naturlig atferd.

Oppsummering

Det norske samfunnets forventninger til og definisjon av god dyrevelferd har endret seg. Norske forbrukere har derfor i dag høyere og tydeligere krav og forventninger til hvordan næringen håndterer utfordringene, men også til myndighetene som utformer og håndhever regelverket.

Utfra en analyse av dagens storsamfunns perspektiv på og forventninger til etisk standard i norsk matproduksjon, og med bred innsikt i norske forbrukerholdninger, vil det være klare forventninger til arbeidet med ny dyrevelferdsmelding om at myndighetene utvider lovverk og styrker regelverk som **bedrer dyrenes mulighet til å utøve naturlig adferd, herunder utegang.**

De enkelte produksjoner

Storfe

1. Driftsopplegg

1.1 Utemuligheter for okser over 6 måneder.

Utegang bidrar til et mer naturlig liv, og fremmer dermed dyrevelferden. Utelivet gir variert miljø med naturlig døgnrytme, bedre plass, frisk luft og mindre støy og støv. Utegang styrker derfor dyrevelferden ut fra behovet for naturlig liv og aktivitetsbehov.

I §10 Mosjon og beite i hold-forskriften for storfe står det at «Driftsmåter skal legges til rette slik at de gir storfe gode muligheter for fri bevegelse, mosjon og naturlig liv». Videre beskrives hvordan dette skal sikres, med unntak for ukastrede hanndyr over 6 måneder. Okser over 6 måneder kan dermed oppstalles inne uten muligheter for å komme ut. Det er hanndyrloven som setter begrensninger for muligheten til å slippe hanndyr på beite. Forbudet gjelder imidlertid ikke beite eller annet uteområdet der oksene blir holdt for seg selv eller sammen med kyr i samme dyrehold dersom det påsees at området er forsvarlig inngjerdet, eller under forutsetning av at dyra er under forsvarlig tilsyn.

I det økologiske regelverket er det et krav om at også okser over 6 måneder skal ha tilgang til utearealer. Utearealer kan være både tilgang til beite eller luftegård, men beite er det alternativet som gir størst mulighet for naturlig atferd og dermed best velferd.

For okser som kan utgjøre en fare for mennesker, kan luftegård være et godt alternativ.

I Bioforsk-rapport fra 2010 ble det kartlagt atferdsmessig, driftsmessige og helsemessige faktorer knyttet til luftegårder for okser. Det ble videre utarbeidet en veileder for næringen angående utforming og bruk av slike luftegårder. Rapporten sier at luftegård er et positivt velferdstiltak for okser som gir oksene frisk luft og økt mulighet for å utøve naturlig atferd.

Bioforsk rapporten viser til internasjonal faglitteratur om temaet, som har funnet at tilgang til luftegård og større plass er positivt for helse og velferd hos storfe. Forskning på området har funnet at okser som får komme ut i luftegård naturlig nok beveger seg mer og bruker mer tid på utforskning og kroppspleie.

Økt bevegelse er positivt for både velferd og helse generelt, og det gir bedre klauvhelse. Tilgang til utearealer reduserer dermed risikoen for skader og halthet.

Utforming av luftegården samt klima er viktige faktorer, men ifølge Bioforsk rapporten går oksene ut uansett vær. Været påvirker kun hvor lenge de blir ute. Luftegård trekkes også fram som et billig tiltak for å øke oksenes tilgjengelige areal.

Både med tanke på dyrevelferd og forbrukeroppfatning/omdømme bør det være et forskriftskrav at alle storfe, uansett kjønn og alder, skal ha tilgang til uteområder. Det vil si at §31 i utkastet til ny holdforskrift av mai 2022 også bør gjelde for ukastrerte okser.

2. Innredningssystemer

2.1 Båsfjøs

I båsfjøs er kyrne bundet på hver sin bås ved siden av hverandre. Denne oppstillingsformen gir dyra begrensede muligheter til å bevege seg, til å utøve normal sosial atferd og kroppsspleie og til å velge andre kyr de vil ha kontakt med. Ifølge EFSA (2023) er det vitenskapelig bevist at permanent oppstalling av kyr i båsfjøs har svekket velferd og at slik praksis bør unngås. Begrensning av bevegelse og dermed muligheten til å utføre komfort-, sosial-, brunst- og morsatferd er potensielle velferdskonsekvenser og slik oppstalling medfører også problemer med hvile. (EFSA, 2023).

I tillegg gir dagens regelverk også anledning til å benytte ku-trener over kyrne for å hindre at kyrne gjør fra seg i båsen. Ku-trener er en strømførende innretning plassert over ryggen til kua som fører til at hun får støt når hun krummer ryggen for å gjøre fra seg. Denne innretningen hindrer kua ytterligere i å utføre naturlig atferd og strøpstøt er ubehagelig og smertefullt.

Ifølge Rådet for dyreetikk, som har utredet bruken av ku-trener, påvirker elektrisk strøm kyrnes atferd på flere måter. De bruker lengre tid på å legge seg og foretar mindre kroppsspleie-atferd da deres mulighet for slik naturlig atferd er redusert. Risikoen for spenetråkk er også større.

I tillegg viser Rådet for dyreetikk til forskning som har funnet at kyr som har ku-trener får hyppigere subkliniske mastitter (jurbetennelser) og at fruktbarheten blir dårligere. Utvalget mener det er sannsynlig at ku-trener er en betydelig stressfaktor og konkluderer med at ku-trener bør avvikles ([Rådet for dyreetikk](#)).

Ifølge Veterinærforeningen bør slike fastmonterte innretninger som påfører dyra ubehag når de utfører normal atferd være forbudt [Vetnett.no](#).

Med hensyn til dyrevelferden og storfenæringa sitt omdømme er det viktig at kravet om løsdrift opprettholdes. Det må finnes alternativer som gir god fjøshygiene uten bruk av kutrener, så lenge båsfjøs er tillatt dvs. inntil 2034.

Fra 1. januar 2024 er det vedtatt utvidet krav om beitetid til 16 uker og krav om kalvings-bokser for denne driftsformen. Dette er et positivt dyrevelfedsmessig tiltak.

2.2 Løsdrift

I løsdrift går kyrne løse i fjøsrommet og det skal være åpne liggebåser til alle, gangarealer bak grovfôrbrettet, vannkar, kraftfôrautomater og en egen plass for melking av kyrne.

I mange løsdriftsfjøs er det nå tatt i bruk melke-roboter. Kyrne går selv inn i roboten og blir melka, og der får de også tilmålt mengde kraftfôr. Innstallering av roterende børster bidrar til å fremme trivsel, øke blodsirkulasjon og bedre hygiene hos dyra.

Til forskjell fra tradisjonelle båsfjøs gir løsdriftsfjøs kyrne mulighet for fri bevegelse og for å utøve mer naturlig atferd. I løsdrift har dyra tilgang til ulike områder i fjøset slik at de ulike atferdene dyra gjør som å spise, ligge, bli melka med mer foregår på ulike steder i løsdriftssystemet. I båsfjøs står dyra derimot bundet på båsen og har ikke mulighet for å bevege seg like mye (Lycke, 2019 og Gjestang et al. 1999).

Ifølge Mattilsynet gir løsdrift dyra bedre kondisjon og bevegelsesevne, bedre helse og fruktbarhet, og bedre trivsel. Samtidig anses løsdrift også som positivt for arbeidsmiljøet for bonden (Mattilsynets veileder til forskrift om hold av storfe, 2010).

En norsk studie fant at kyr i løsdriftsfjøs hadde bedre fruktbarhet, mindre forekomst av skader på spener og lavere forekomst av diverse andre lidelser enn kyr i båsfjøs. Denne trenden var spesielt uttalt i større besetninger der forekomsten av jurbetennelse og alle andre sykdommer var enda lavere enn i mindre besetninger (Simensen, et al., 2010).

Løsdrift gir mange velferdsfordeler for kyrne. Planløsningen er imidlertid viktig for å redusere konkurransepreget atferd mellom kyrne. Ei ku med høyere sosial rang kan dominere ranglave kyr og hindre dem i å få tilgang til goder. Det er derfor viktig at løsdriftsfjøs bygges med en planløsning som fremmer dyreflyt ved at gangarealene er tilstrekkelig brede til at dyr kan passere hverandre med god margin og å unngå blindgater (Grøndahl et al. 2011).

En slik utforming av fjøset vil gi dyr med lav rang mulighet til å vike unna og dermed redusere risikoen for aggresjon, skader og frykt. Det er også viktig med tilstrekkelig antall spiseplasser og drikkekar for å redusere risikoen for konkurranse om fôr og vann (Grøndahl et al. 2011).

På bakgrunn av den store velferdsfordelen løsdriftsfjøs har for storfe må løsdrift være den foretrukne driftsformen. Løsdrift er også positivt for bondens arbeidsmiljø og arbeidssituasjon og en viktig faktor for storfenæringa sitt omdømme hos forbruker.

2.3 Oppstalling kalv

Enkeltboks versus sosiale oppstalling

I forskrift om hold av storfe § 23 tredje ledd åpnes det opp for at kalver kan oppstalles enkeltvis opp til de er åtte uker. Det mest vanlige er imidlertid at kalver holdes i enkeltboks i ca. 2 uker (median) (Kischel, 2022).

Slik individuell oppstalling er imidlertid ikke optimalt for kalvene. Forskning konkluderer med at det er funnet sterke og konsistente holdepunkter for at individuell oppstalling er atferds- og utviklingsmessig skadelig for kalver, og at helse- og smittepress i forbindelse med gruppeoppstalling kan reduseres med et godt management (Costa et al., 2016).

Det er mange positive velferdseffekter for kalvene ved at de oppstalles i par eller i grupper. Sosial oppstalling med større plass gir mulighet for naturlig atferd og medfører økt aktivitetsnivå og lekaterferd. Å være sammen med andre kalver fremmer sosialisering og gir mulighet for naturlig sosial atferd som å pleie hverandre og å hvile sammen.

Tidlig sosial kontakt fremmer også utvikling av normale sosiale responser og ferdigheter som kalvene trenger senere i livet. I tillegg viser kalver oppstallet i grupper mindre agonistisk atferd når de blir satt sammen med andre kalver (Chua et al., 2002, Jensen et al., 1997, Veissler et al., 1994 og 1997).

Forskning antyder også at sosialt oppstallede kalver er smartere og mestrer komplekse former for relæring (reversal learning) bedre enn individuelt oppstallede kalver. Sosialt oppstallede kalver mestrer nye situasjoner bedre ved at de er mer fleksible og har evne til å tilpasse atferden som respons på endringer i miljøet.

Resultatene fra disse eksperimentene tyder på at individuell oppstalling medfører nedsatt kognitiv funksjon (Gaillard et al., 2014). Forskerne bak denne studien oppfordrer også til å undersøke om emosjoner kan være årsaken til funnene, da frykt og angst som kjent reduserer læring hos mennesker (Eysenck et al., 2007) og andre dyr (Mendl, 1999).

Sosial oppstalling medfører også økt fôropptak og høyere tilvekst (De Paula Vieira et al., 2010). Og det er funnet at par-oppstalling kan lette avvenning fra melkefôring (Overest et al., 2018). Chua og kolleger (2002) fant at kalver i enkeltbokser hadde en tilvekststopp i forbindelse med avvenning av melkefôring, mens kalver oppstallet i par la på seg som vanlig under avvenningen.

I den nyste publikasjon fra EFSA (2023) anbefales det å holde kalver i stabile grupper enten i par eller i små grupper (2-7 kalver) innen den første leveuka. Dette vil ifølge EFSA gi kalvene de fordelene sosial atferd medfører som blant annet bedre utviklet sosial atferd, høyere læringskapasitet og mere positive emosjoner uten at dette i vesentlig grad øker sannsynligheten for helseproblem som luftveislidelser.

Arealkrav

I forskrift om hold av storfe § 23 er det ingen spesifikke krav til størrelse utenom at forholdene skal: *gi kalven mulighet for å legge seg, ligge, reise seg og utføre kroppspleie på en naturlig måte*. Videre er det krav til størrelse på fellesbinger fra 1,5 – 2,0 m² per kalv avhengig av vekt. I den nyeste publikasjonen fra EFSA (2023) angående kalvelferd presiseres det at kalver oppstallet i grupper trenger hele 20 m² hver for å kunne utfolde seg fritt i forhold til blant annet lekatferd – men foreslår et minimum på 3,0m² per kalv som vil kunne gi mulighet for å ligge avslappet, mer aktivitet og lekatferd.

Med tanke på dyrevelferden vil forskriftsfestet krav om sosial oppstalling av kalver i løpet av den første leveuka og heving av arealkrav for kalver for å gi dem mulighet for mer naturlig atferd være positivt. Dette vil også være viktig for storfeføringa sitt omdømme.

2.4 Gulvtype og liggeplass

God utforming av liggeplassen har stor betydning for dyrevelferden hos storfe. Kyr har tydelig preferanse for mykt liggeunderlag og det er viktig med stor nok plass. Dette gir lengre liggetid og gir dyra mulighet for å legge seg og reise seg på naturlig måte. I tillegg er kort ståtid utenom fôropptak, at de ligger samtidig (synkront) og har flere liggeperioder i døgnet regnet som gode velferdsindikatorer (Grøndahl et al., 2011). For kyr anbefaler EFSA (2023) at det benyttes minst 30 cm med materiale som strø eller halm på bart betonggulv og en minimumsdybde på 5 cm med materiale ved bruk av for eksempel gummimatter.

I regelverket er det krav om at alle storfe skal ha tilgang til en liggeplass som er «*bekvem, tørr, ren og trekkfri*», dette gjelder for alle storfe. For kyr er det et eget krav om liggeplass med «*mykt underlag og tett gulv*». For kalver fra fødsel til 6 måneders alder er det krav om «*tørr og trekkfri oppholdsplass og myk liggeplass med tett og varmeisolerende gulv*». Dette er viktig for kalvens helse og velferd.

For alle hunddyr som oppstalles i fjøs som er bygd etter 2004 er det også krav om liggebåser eller liggeareal med tett gulv der alle dyra kan ligge samtidig.

For okser over 6 måneder i alle typer fjøs og for kviger fra 6 måneder og til det er 2 måneder igjen til kalving som holdes i eldre fjøs tillater imidlertid regelverket oppstalling på drenerende gulv. I veileder til forskrift om hold av storfe påpeker Mattilsynet at holdforskriftens krav om «*bekvem, tørr, ren og trekkfri*» liggeplass også gjelder for disse dyra, og at dette kan være en utfordring på fullspaltegulv. For å oppfylle disse kravene og sikre dyrevelferden anbefaler etaten at alle storfe gis tilgang til liggeplass med tett gulv (Mattilsynets veileder til forskrift om hold av storfe, 2010).

I Mattilsynets utkast til ny holdforskrift [mars 2021](#) § 13 foreslås det følgende: «Alle dyra skal kunne ligge samtidig i opphaldsrommet. Plassen som dyra ligg på, skal vere rein, tørr, strødd, trekkfri og ha ein temperatur som er god for dyra. Underlaget på liggeplassen skal vere mjukt for dyra og hindre sår og varmetap». (vår understreking). Men i nytt utkast mai 2022 ble den understrekede setningen tatt bort, med begrunnelse om at kravet trenger grundig utredning. I oktober 2022 ble imidlertid justeringene av 11.05.2022 omgjort, og forslag av 28.03.2021 er dermed Mattilsynets gjeldene innspill til ny forskrift. Denne formuleringen vil gjelde alle dyregrupper av storfe. Mattilsynet påpekte i sitt brev til LMD 11.05.2022 at forslag til endring er viktig for dyrevelferden. (Forslag av 11.05.2022 og Mattilsynets brev til LMD 11.05.2022 nå tatt ut og ikke lengre å finne på Mattilsynets sider).

Sett i forhold til den store velferdsfordelen som en bekvem og trekkfri liggeplass gir, bør dette være et krav for alle storfe.

Svin

1. Driftsopplegg

1.1. Tilgang til uteområder

Å få komme ut i et naturlig miljø gir griser mulighet for atferd som blant annet å rote i jorda og gjørmebade og leve i et mer variert og stimulerende miljø (Gjefsen, 2011). Utelivet gir også naturlig døgnrytme, bedre plass, frisk luft og mindre støy og støv. Dette vil bidra til et mer naturlig liv for grisen, og vil kunne fremme dyrevelferden dersom det tas hensyn til de utfordringer utegang kan medføre.

Selv om utemuligheter gir grisen et mer naturlig liv, medføre det også utfordringer i forhold smittsomme sykdommer, innvollparasitter og klima- og miljøforhold som må tas med i betraktningen.

Griser kan gis utemuligheter via flere ulike driftsformer. Frilandsgris innebærer at grisene holdes på store utmarksområder med tilgang til isolerte hytter med halm hele året. Et alternativ er å kun ha slaktegrisen ute, eller også å ha utendørs smågrisproduksjon der purkene og smågrisen bor inne den første tida. Et annet alternativ er å holde grisen inne om vinteren og ute i sommerhalvåret.

Kombinasjonsdrift innebærer at grisene holdes i grisehus med tilgang til inngjerdede verandaer med betonggulv både med og uten tak og/eller tilgang til beiteområder på innmark eller utmark.

Ulike driftsformer for gris er undersøkt av Jensen og kolleger (2020). Totalt deltok 120 personer med profesjonell kunnskap om økologisk svineproduksjon (bønder, rådgivere, forskere og veterinærer) fra åtte land i Europa på workshop og intervjuer. Bakgrunnen var at svineproduksjon på beite støtter det økologiske prinsipp om naturlig liv, og er på linje med forbrukernes forventninger.

Men tilgang til beite er begrenset i europeisk svineproduksjon selv innen økologisk produksjon. Det ble funnet at en kombinasjon med oppstalling innendørs og tilgang til utearealer i systemer med beiter og vekstskifter er et godt alternativ for utegang. Dette alternativet var også det som var mest brukt, og de fant at denne driftsformen reduserer ammoniakk forurensning i forhold til utendørs betongarealer (Jensen et al., 2020).

Fordeler med tilgang til utendørs arealer (Andersen, 2022 og Jensen et al., 2020):

- Mer plass per individ med mindre kostnad enn å bygge større grisehus
- Mindre slåssing og flere fluktmuligheter => mindre skader
- Mer hardføre og friske griser med lavere infeksjonsrate
- Naturlig døgnrytme
- Mulig å kombinere med vekstskifter og dyrking av ulike vekster som grisene kan beite ned etterpå
- Jerntilskudd er ikke nødvendig for griser som får rote i jorda
- Bedre arbeidsmiljø, føles mer tilfredsstillende og meningsfylt å jobbe med dyrene for bonden
- Gir mer tillit hos forbruker

Ulemper med utendørs arealer (Andersen, 2022, Jensen et al. 2020 og Løes 2008):

- Krever mye areal
- Vekstskifte med flytting av beiter nødvendig, for å blant annet å unngå parasitter, spre gjødsle og unngå jordpakking samt å produsere mest mulig av det føret grisene trenger på gården.
- Krever frostfritt vann
- Gjørme ved mye nedbør og fuktighet
- Mangel på skygge
- Individuell håndtering av dyr er en utfordring – trengs systemer for dette
- Viktig å ha god inngjerding (doble strømgjerder) og følge nøye med ift villsvin.
- Purkene kan være vanskeligere å håndtere
- Kan være mer arbeidskrevende
- Avhengig av passende klima. Lave temperaturer kan påvirke overlevelse av grisungene

Noen viktige faktorer for utendørs hold av gris (Andersen, 2022 og Jensen et al. 2020):

- Det må være mulighet for å rote i jorda direkte eller ved at det gis rotmateriale der det benyttes betongverandaer. Ved beite må grisene allikevel ha tilgang på grovfôr
- Grisene må ha tilgang til skygge, beskyttelse mot vind, tilgang til vann/dusj eller gjørmebad utover fri tilgang til frostfritt drikkevann
- Vekstskifte og rotering av beiteområder er viktig for å unngå parasitter, opprettholde vegetasjon og redusere næringslekkasje fra jorda.

Sammenlignet med de to andre skandinaviske landene har vi i Norge en noe lavere andel grisehold med tilgang til uteområder. I Norge har under 1 % av grisene utetilgang, mens Sverige har cirka 2-3 % og Danmark cirka 1-2 %. Disse besetningene er hovedsakelig økologiske (Andersen, 2023, Berg, 2023, Kjøttets tilstand, 2022 og Nafstad, 2023).

På bakgrunn av dyrevelferden og svinenæringa sitt omdømme anbefaler vi at det utredes hvordan flere griser kan få tilgang til uteområder, betongverandaer og/eller områder med naturlig vegetasjon.

2. Innredningssystemer

2.1 Fødebinger

Størrelse på fødebingene

Forskriftskravet til størrelse på fødebingene bør evalueres. EFSA (2022), har gjennomført en evaluering av arealet en fødebinge uten fiksering bør ha ved å ta hensyn til både purkas og grisungenes velferd sett ut ifra deres mulighet for å utøve naturlig artsspesifikk atferd og smågrisdødelighet. Økt areal vil fremme purkas mulighet for bevegelse og utforskningsatferd samt å kunne ha funksjonelle områder (separate områder for føring, å gjøre fra seg på og å slappe av/sove på).

Dette fremmer også purkas mulighet for å trekke seg tilbake fra grisungene mellom dieperiodene. Større areal i fødebinge reduserer også smågrisdødeligheten og gir smågrisene mer plass til å bevege seg, leke og utforske omgivelsene sine (EFSA, 2022).

For å ha mulighet til å bevege seg tilnærmet likt griser under semi-naturlige forhold trengs 47m². EFSA har vurdert velferdskonsekvensene både for purka og grisungene ved ulike størrelser på fødebingene (se EFSA 2022, tabell 46 s. 169). I en fødebinge på 7,8m² (6,6m² til purka og 1,2m² til grisungene), (norsk regelverk krever fødebinge på minimum 6,0m²) er smågrisdødeligheten estimert til den samme som ved fikserte purker. Ved mindre binger øker dødeligheten, men den reduseres ikke ved større binger.

I tillegg til å øke smågrisdødeligheten, vil det å redusere purkas areal i fødebingen til under 6,6m² (dette innebærer fødebinge på under 7,8m²) redusere hennes mulighet for fri bevegelse. (EFSA, 2022).

Fiksering i fødebingene

Fiksering ble først tatt i bruk for å redusere dødelighet blant grisunger ved å forhindre at purkene ligger på grisungen. Fiksering er imidlertid svært negativt for purkene. En mengde forskning viser at fiksering reduserer dyrevelferden betraktelig. I Norge er det krav om at purker før og etter grising skal oppstalles løse. Men det er fortsatt åpning for at «spesielt urolige purker fra grisingstidspunktet og opp til 7 dager etter grising» kan fikseres. Ifølge Andersen (2022) bør denne muligheten tas ut, altså at fiksering i fødebingene blir forbudt.

I sin nye rapport trekker EFSA (2022) fram følgende forskningsresultater om fiksering:

- Fikserte purker er mer aggressive overfor grisungene sine enn de som er løse (Jarvis et al., 2006).
- Fikserte purker er mer rastløse, noe som øker risikoen for at hun legger seg på grisungene når de prøver å die henne (Ocepek and Andersen, 2017).
- Fiksering kan også gjøre det vanskelig for purka å legge seg ned og reise seg opp, og føre til at hun legger seg ned på en atypisk måte. Forskning har funnet at fikserte purker er mindre aktive, sitter mer og legger seg og reiser seg sjeldnere (Andersen et al., 2014 og Hales et al., 2016). Etter grising ligger purker ofte i lange perioder i samme stilling, noe som fører til kompresjon av blodårer, utilstrekkelig blodsirkulasjon, nekrose og påfølgende sår dannelse i skuldrene (Rioja-Lang et al., 2018).
- I en studie av ti besetninger ble det funnet at 41 % av de fikserte purkene hadde vanskeligheter med å legge seg ned, indikert ved avbrudd i legge-seg atferden, at de skled på en eller begge bakbein eller viste ukontrollerte bevegelser (Bonde et al., 2004).

Fiksering har også flere negative effekter på morsatferden. Andersen og kolleger (2014) viser til forskning som har funnet at fiksering begrenser redebyggingsatferden, medfører mer stereotyp atferd samt at det er målt høyere hjertefrekvens før grising.

Ifølge EFSA, 2022 vil også større fødebinge på minimum 7,8m², medføre at smågrisdødeligheten reduseres for løse purker til samme nivå som fikserte purker. (se punkt 2.1)

Sett i forhold til både dyrevelferden og svinenæringa sitt omdømme bør kravet til areal på fødebinge økes til minimum 7,8 m².

2.2 Bingeareal

Behovet for bevegelse er målrettet og knyttet til aktiviteter som vann- og fødesøk, leting etter hvileplasser, utforsking av miljøet og sosiale aktiviteter som for eksempel lek. Hvert dyr har et sosialt/personlig rom som utgjør det arealet rundt dyret der grensen er satt for hvor nært andre individer kan komme før dyret søker unnavikelse eller konfrontasjon (Andersen, 2018).

Forskning viser at det er behov for større areal per slaktegris. Ifølge EFSA (2022) er begrenset mulighet for bevegelse vurdert som en av de 16 mest relevante velferdskonsekvenser for griser. EFSA vurderer utilstrekkelig gulvplass til å være den viktigste risikofaktoren for begrenning av bevegelse.

Arealkravene i EU er noe lavere enn i det norske regelverket for slaktegriser. For slaktegriser 85–110 kg kreves kun 0,65 m²/gris. Mens det for griser over 110 kg er likt med det norske: 1,0m²/gris. (EFSA, 2022 s. 51 og Council Directive 2008/120/EC).

Redusert mulighet for bevegelse har mange negative effekter. Blant annet hindrer liten plass grisen i å utføre artsspesifikk sosial-, utforsknings- og matsøkingsatferd samt at den gir mindre mulighet for å ligge på en naturlig måte og å unnsnippe aggressive individer i samme bing. Det medfører også risiko for tilgrisede liggeområder og øker risikoen for aggressiv atferd og halebiting. I tillegg medfører det at grisen erfarer stress og/eller negative affektive tilstander som frustrasjon og kjedsomhet (EFSA, 2022).

Mulighet for fri bevegelse og artsspesifikk atferd

Når det oppstalles for mange individer per bing, kan dette medføre at grisene ikke kan eller blir uvillige til å bevege seg fritt og at de dermed ikke får tilgang til ressurser i bingen. Slike ressurser er blant annet fôr og rotemateriale. Disse problemene blir større ettersom grisene vokser. Forskning viser at økt areal over EUs lovbestemte minimumskrav fører til at grisene beveger seg mer (Cornale et al., 2015) og at fôropptaket øker (Carpenter et al., 2018) hos oppdrettsgriser.

For lite areal gjør også at grisene har mindre mulighet for å holde fysisk avstand til hverandre og til å ligge i sideleie. Dette kan gjøre termoregulering vanskeligere.

Forskning tyder også på at redusert plass medfører stress, da det er funnet sammenheng mellom redusert areal og forhøyede nivåer av stresshormoner (kortikosteroider) i avføring hos slaktegriser (Cornale et al., 2015).

Separate områder for å hvile/ ligge og å gjøre fra seg

Begrensning av bevegelse hos slaktegriser som følge av for lite areal gjør det også vanskeligere for dem å opprettholde separate områder for å hvile og å gjøre fra seg. Dette kan føre til at grisene gjør fra seg i liggeområdene (Larsen et al., 2017). Liggeområder som er tilgriset med urin og avføring er forbundet med redusert helse og velferd (Nannoni et al., 2020).

Negativ/ aggressiv atferd

Å øke arealet for slaktegrisene over minimumskravet i EU ved å gi dem tilgang til en balkong reduserte negativ atferd i forhold til andre griser i bingen og økte liggeatferd (Bulens et al. 2017). Omvendt fant Camp Montoro og kolleger (2021) at redusert areal (innenfor de som er tillatt under gjeldende EU-lovgivning) førte til at skader som følge av aggresjon og slåssing mellom grisene økte.

Dette kan tyde på at mindre plass gjør at grisene i mindre grad har muligheter for å slippe unna aggressive interaksjoner. Det er også funnet at redusert areal er assosiert med flere tilfeller av skadede haler, noe som tyder på økt halebiting (Munsterhjelm et al., 2015).

Sett opp mot både dyrevelferd og svinenæringa sitt omdømme må muligheten til å øke kravet til bingeearealet utredes med sikte på å gjennomføres på nybygg.

3. Slakting

Ifølge EFSA (2020), er de fleste identifiserte farer i forbindelse med slakting forbundet med manglende kompetanse og opplæring av personalet som håndterer levende dyr og dårlig utformede og konstruerte innretninger/utstyr.

Det er derfor avgjørende at det sikres at nødvendig opplæring blir gitt og at alt utstyr som benyttes er kvalitetssikret og blir jevnlig kontrollert.

3.1 Bedøving før avlivning

Både griser og fjørfe blir stort sett bedøvd med CO₂-gass i Norge. For gris er det positive med denne metoden at dyrene slipper å bli fiksert og at de kan bedøves i grupper (fiksering nødvendig ved elektrisk og mekanisk bedøving).

En rekke studier viser imidlertid at CO₂-gassen oppleves som ubehagelig. Det er observert gispning, at dyrene forsøker å flykte unna og at de lager lyder (Steiner et al. 2019).

EFSA (2004 og 2020) konkluderer med at eksponering med høye konsentrasjoner av CO₂-gass (som er nødvendig for å oppnå bevissthetstap) vurderes som et alvorlig velferdsproblem da det er svært aversivt og smertefullt og medfører frykt og åndenød. Sindhøj og Lindahl (2021) gjennomførte en review-studie og fant bare 15 vitenskapelig peer-reviewed empiriske studier som tok opp dette temaet.

Kun ni studier evaluerte aktuelle alternativer til bruken av CO₂-gass, mens de andre evaluerte metoder som kan forbedre CO₂-gass bedøving. Ingen av de evaluerte alternativene er blitt utviklet til kommersielle metoder for om mulig å erstatte CO₂. Sindhøj og Lindahl (2021) mener det er et presserende behov for forskning og utvikling av alternative bedøvelsesmetoder som medfører bedre dyrevelferd. Samtidig mener de også at det bør etterstrebtes å finne metoder som kan forbedre dagens CO₂-metoder ved å eliminere eller redusere de negative konsekvensene av CO₂-gassen. Ut ifra gjennomgangen av vitenskapelige studier foreslås metoder som å mikse ulike gasser og via bruk av såkalt «multiple gas stunning»

For å bedre dyrevelferden ved slaktning av gris og svinenæringa sitt omdømme bør det utredes alternative bedøvelsesmetoder eller stimulere til forskning på dette området.

Sau

1. Driftsopplegg

1.1 Utegang i vinterhalvåret

Dagens forskrift krever at både sau og geit skal ha tilgang til beite «minst 16 uker i året med mindre klimatiske eller andre dyrevernmessige forhold er til hinder. Småfe skal når forholdene ligger til rette for det gis adgang til uteområder også utenom ordinær beitesesong»

For å gi småfe et mer naturlig liv og dermed fremme dyrevelferden betraktelig, bør det utredes tilgang til uteareal og/eller luftegård også i vinterhalvåret.

2. Innredningssystemer

2.1 Arealkrav

Hvert dyr har et sosialt/personlig rom, og geiter foretrekker for eksempel et større personlig rom enn sauer. Sauer ligger ofte inntil hverandre, mens geiter foretrekker å hvile med større avstand til andre, bortsett fra slektninger eller spesielt nære i flokken (Andersen, 2018).

Ifølge funn fra prosjekt «FåreBygg» er vanlig praksis for sauer i Norge å ha et areal på mellom 0,75 – 0,90m² per dyr. I prosjektet plasserte de søyer i binger med 0,75m², 1,50m² og 2,25m² per dyr. De fant at søyer med mer plass hadde mer liggetid og forstyrret hverandre mindre. Effekten var størst mellom 0,75m² og 1,50m².

Det ble også funnet signifikant flere aggressive interaksjoner i de minste bingene. Både sauer og geiter foretrekker å ligge inntil vegger, og omkretsen på bingene er derfor også viktig. For lite veggplass kan også medføre at dyra hviler for lite, har dårligere fôrutnytting og blir mer rastløse (Andersen, 2018).

Et arealkrav bør også ta i betraktning forskjeller i størrelse på dyra, samt at høydrekte dyr med flere foster vil trenge større plass (Sluttrapport prosjekt FåreBygg og Bondevennen - udatert).

Det bør utredes hvor stort areal som trengs for småfe for å utføre naturlig artsspesifikk atferd og finne fram til et spesifikt minimumskrav som styrker dyrevelferden.

2.2 Liggeplass

I holdforskriften for småfe er det krav at dyra skal ha tilgang til en «bekvem, tørr og trekkfri liggeplass, der alle dyra kan ligge samtidig». Videre er det et krav at små lam og kje skal ha tilgang til tett liggeunderlag med tilfredsstillende varmetekniske egenskaper. Dette kan bli tolket slik at tett liggeunderlag for voksne dyr ikke kreves. Småfe holdes ofte på strekkmetall.

Det bør utredes om strekkmetallgulv oppfyller annet ledd i holdforskriftens §11, og om det bør presisere at tett liggeunderlag også skal gjelde for voksne dyr.

Fjørfe inkludert verpehøns, slaktekylling og kalkun

1. Produksjon og driftsopplegg

1.1. Luftegård med vegetasjon

Å gi fjørfe mulighet for å komme ut i en luftegård med vegetasjon vil bidra til at de får et mer naturlig liv. Dette vil styrke omdømmet og fremme dyrevelferden for fjørfe, dersom en håndterer de utfordringer utegang kan medføre når det gjelder smittsomme sykdommer. Utelivet gir mer variert miljø med naturlig døgnrytme, bedre plass, frisk luft og mindre støy og støv, noe som er positivt for velferden til fjørfe.

For økologisk produksjon er det krav om at alle fjørfe skal ha tilgang til uteareal minst en tredel av livet, fra en så tidlig alder som praktisk mulig og når fysiologiske og fysiske forhold tillater dette (Mattilsynets veileder til økologiforskriften s.54).

Eksakt omfang av driftsenheter der fjørfe har utemuligheter i de nordiske landene er ikke kjent, men er hovedsakelig økologiske. I Norge har 0,9 % av slaktekyllingene og 7-8 % av verpehønene tilgang til luftegård (Nafstad, 2023). Dette er lavere enn i de to andre skandinaviske landene, spesielt for verpehøns.

I Sverige har cirka 14 % av verpehønene utetilgang ([European Commission](#), Berg, 2023) mens i Danmark hadde økologiske egg en markedsandel på 47,4 % i detaljhandelen omregnet til verdi i 2021, noe som er estimert å utgjøre cirka 33 % av hønene ([European Commission](#), Årsstatistik for den danske fjerkræproduktion, 2022 og Petersen, 2023). I Sveits har 8,2 % av alle slaktekyllinger tilgang til luftegård fra de er 22 dager gamle, og 85,5 % av verpehønene har tilgang til luftegård fra de er 43 dager gamle (Gloor, 2022).

Det er imidlertid en del utfordringer med luftegård, som smitte av fugleinfluenza, parasitter og klima som må tas med i vurderingen når dette evalueres, samt at Norge antakelig i store deler av landet har et annet klima enn både Sveits og Østerrike.

Av hensyn til dyrevelferd og fjørfenæringa sitt omdømme bør muligheten for økt bruk av luftegård der dette er mulig utredes.

1.2. Vinterhage/ veranda

Vinterhage gir høna og kyllingen tilgang til en annen klimasone med et miljø som er mer likt utemiljøet med frisk luft, sol og utsyn, noe som gir dem et mer naturlig liv. Vinterhagen skal ha tak og tette kortvegger, samt tett netting foran på langsiden. På denne måten sikres at fugler ikke kommer inn. Slike vinterhager kan dermed også benyttes i perioder med portforbud for fjørfe i forbindelse med økt smittepress ift. fugleinfluenza.

Vinterhagen skal ha betonggulv som gjør at den kan rengjøres og desinfiseres mellom hvert innsett på lik linje med innemiljøet.

I Sveits har nesten alle besetninger med slaktekylling og verpehøner tilgang til vinterhage. (Gloor, 2022).

Av hensyn til dyrevelferd og fjørfenæringa sitt omdømme bør krav til vinterhage for fjørfe utredes.

2. Transport av fjørfe

Selv om transporttiden innen visse grenser ikke nødvendigvis er en risikofaktor i seg selv, bør den ikke være lengre enn nødvendig. Ifølge EFSA er det ikke mulig å anbefale en «optimal» transporttid. (EFSA 2011).

Andre faktorer som er viktige for velferden for dyr under transport er vurdering av transportegnethet for hvert dyr, sjåførens kjørestil, værforhold og ventilasjon.

EFSA har nylig gitt ut en serie på fem vitenskapelige artikler om transport av blant annet småfe, storfe, hovdyr, gris og fjørfe. Her identifiseres ulike velferdskonsekvenser ved de ulike stadiene av transport (pålessing, transport, avlessing) og mulige farer dyrene kan utsettes for.

Det identifiseres også dyrebaserte velferdsindikatorer (som kan måles/observeres på dyret) som kan benyttes til å vurdere farene og konsekvensene av dem. Konklusjonen er at mer plass, lavere maksimumstemperatur og kortest mulig transporttid er nødvendig for å forbedre dyrevelferd for husdyr under transport (EFSA, 2022).

EFSA anbefaler blant annet at transporttid i kontainer bør omfatte den totale tiden dyret er i kontaineren, og at transport av befruktede egg og klekking hos produsent er den eneste måten å unngå velferdskonsekvenser for daggamle kyllinger på. (EFSA 2022, og VKM 2022).

I Norge er det tillatt å transportere klekkede kyllinger i inntil 24 timer uten vann og fôr dersom reisen avsluttes innen 48 timer etter klekking (72 timer i EU). (§ 13 i Forskrift om næringsmessig transport av dyr).

For transport av fjørfe er det i Norge krav om en maksimumstid på 12 timer eksklusiv lasting og lossing dersom det ikke gis vann og fôr. Jf. rådsforordning (EF) nr. 1/2005 vedlegg 1 kapittel V.nr. 2.1.

Regelverket når det gjelder transporttidene for nyklekkede kyllinger og andre fjørfe bør revideres for å styrke dyrevelferden.

3. Slakting av fjørfe

Ifølge EFSA (2020), er de fleste identifiserte farer i forbindelse med slakting forbundet med manglende kompetanse og opplæring av personalet som håndterer levende dyr og dårlig utformede og konstruerte innretninger/utstyr.

Det er derfor avgjørende at det stilles krav til at nødvendig opplæring blir gitt og at alt utstyr som benyttes er kvalitetssikret og blir jevnlig kontrollert.

3.1 Bedøvelse før avlivning av fjørfe

Aktuelle bedøvningsmetoder for fjørfe ved slakting er gass og strøm i vannbad. I Norge benyttes hovedsakelig CO₂-gass, men det praktiseres fortsatt noe elektrisk bedøving i vannbad (Animalia, 2017). Med denne metoden henges fuglene opp etter beina i bevisst tilstand og fraktes på transportbånd med hodet ned i et elektrisk vannbad. Forskning viser at opphengningen kan være smertefull (Gentle et al. 2000).

Dersom fuglene er små, bøyer hodet opp, eller flakser med vingene slik at disse kommer nedi vannbadet før hodet kan dette medføre dårlig eller manglende bedøving. Metoden forutsetter grundig opplæring og kontinuerlig kontroll av at utstyret fungerer som det skal (Animalia, 2017).

Gass har en fordel da fuglene ikke trenger å henges opp og de kan også bedøves mens de fortsatt er i kontainerne. Men forskning har vist at CO₂ gassen er aversiv. En studie fra 2020 fant at eksponering med CO₂-gass medførte mer aversiv atferd som hoderisting og gispning enn lavt atmosfærisk trykk og nitrogen. De konkluderer med at begge disse teknikkene medfører forbedret velferd sammenlignet med CO₂-bedøving (Gent et al., 2020).

Både av hensyn til dyrevelferden og fjørfenæringa sitt omdømme bør det utredes om elektrisk bedøving av fjørfe på slakteri bør forbys, og utredes om det finnes brukbare alternativer til nåværende praksis med CO₂-gass bedøving.

Kjæledyr

MatPrats høringsinnspill omhandler hovedsakelig produksjonsdyr. Likevel vil vi understreke viktigheten av at en Stortingsmeldingen om dyrevelferd også like mye omhandler tiltaksbehov knyttet til dyrevelferd for kjæledyr og ville dyr som for produksjonsdyr.

For kjæledyrhold finnes det for eksempel ingen formelle krav til dyreholdet utover dyrevelferdslovens og hundelovens generelle krav. Hvem som helst kan uten videre, og uten noen form for registrering eller kompetansekrav, skaffe seg et kjæledyr. Og det eksisterer heller ingen bransjeprogram med krav til kontroll, tiltak og rapportering slik som dyrevelferdsprogrammene for produksjonsdyr.

1 Register over kjæledyreiere og oppdrettere

Per i dag finnes det ikke noen komplett oversikt over kjæledyreiere. Kun hunder og katter som kjøpes fra en oppdretter som er godkjent av Norsk Kennel Klubb (NKK), Norske rasekatters Riksforbund (NRR) eller Oslo Rasekattklubb (ORKK) registreres og får stamtavle. For andre kjæledyr finnes det ikke noe register. Det er en utfordring da det gjør det vanskelig å få oversikt over hvem som eier slike dyr. Siden ID-merking heller ikke er obligatorisk, er det også umulig å spore eier til et umerket dyr.

Det er heller ingen krav til registrering av oppdrettere utenom de som er registrert i enten NKK eller NRR. Men, i Mattilsynets utkast til ny [forskrift om velferd for hunder i forbindelse med avl](#) er det foreslått krav om at oppdrettere skal melde fra til Mattilsynet om sin aktivitet.

For at et man via et register med sikkerhet også skal kunne identifisere dyr på individnivå er ID-merking nødvendig. I Norge har ID-merkede hunder og katter blitt registrert i det sentrale registeret DyreID siden 1996. Obligatorisk id-merking vil ytterligere kunne styrke dyrevelferden ved at det kan bidra til en større ansvarliggjøring av dyreeieren og øke bevisstheten rundt ansvaret det innebærer å skaffe seg et dyr. ID-merking vil bidra til at hvert individ kan identifiseres med sikkerhet, noe som er spesielt viktig ved avl og det kan også bidra til at færre kjæledyr blir etterlatt i hjelpeløs tilstand og at det blir mulig å finne eieren av bortkomne, skadde eller døde dyr. ID-merking vil også bidra til å lette Mattilsynets og politiets arbeid i forhold til regelbrudd og straffbare forhold som vanskjøtsel, omsorgssvikt og fysisk og psykisk mishandling av familiedyr. I tillegg er ulovlig import av kjæledyr spesielt hunder og reptiler et problem. Disse dyrene kommer ofte fra oppdrett med svært dårlig dyrevelferd. Obligatorisk ID-merking vil være et viktig middel for å hindre denne virksomheten. Veterinærforeningen har som [politisk standpunkt](#) at id-merking av hund, katt og reptiler bør være obligatorisk.

Både obligatorisk registrering av dyrehold og oppdrettere, samt ID-merking av kjæledyr vil være et viktig tiltak for å bedre velferden for kjæledyr. Det bør derfor innføres krav for registrering av hold av kjæledyr og av oppdrettere. Id-merking av minimum hunder og katter bør være obligatorisk.

2 Kompetanse og kontroll

I dyrevelferdsloven § 6 presiseres det at dyreholder skal sørge for at dyr blir ivaretatt av tilstrekkelig og faglig kompetent personell. Men det er ingen krav om dokumentert kompetanse slik som i dyrevelferdsprogrammene for produksjonsdyr. Det er svært viktig at dyreholder har bred kompetanse om dyrearten til kjæledyret sitt inkludert kunnskap om dyrets atferds- og aktivitetsbehov. For hunder er det i tillegg spesielt viktig med kunnskap om rasens særegenheter.

Mattilsynets tilsyn med kjæledyr utføres hovedsakelig på bakgrunn av bekymringsmeldinger, noe som innebærer at det er svært liten kontroll med hvordan slike dyrehold praktiseres.

Dyreholdere og oppdrettere sin kompetanse bør kunne dokumenteres. Det bør utredes hvordan en slik dokumentasjon skal kunne innføres ved for eksempel krav om kompetansebevis for både kjæledyreiere og oppdrettere. I tillegg bør det utredes om et obligatorisk krav om regelmessig kontroll hos veterinær kan være effektivt.

3 Avl

Ifølge dyrevelferdsloven § 25 skal avl fremme egenskaper som gir robuste dyr med god funksjon og helse. Allikevel ser vi at det er mange arvelige sykdommer både hos hund og katt, og at flere raser er avlet på et eksteriør som gjør at de fødes med en anatomi som gir store helseutfordringer som for eksempel pusteproblem, kronisk hodepine, fødselsvansker og skjelettlidelser.

[Rådet for Dyreetikk](#) påpekte allerede i 1998 at enkelte raser burde forbys dersom helsen ikke ble bedre. I 2017 igangsatte Veterinærforeningen et [opprop](#) mot uetisk avl signert av over 1500 veterinærer. Det er både hunderaser og katteraser som har blitt avlet på egenskaper som ikke er til fordel for dyret og som medfører helseutfordringer.

I den nye forskriften som er under utarbeidelse [om velferd for hunder i forbindelse med avl](#), er det foreslått at det skal være et krav om ID-merking for at hunder skal kunne brukes i avl. Dette er et viktig virkemiddel for sikker identifisering av individ og eier.

Avl på kjæledyr må reguleres, og det må føres tilsyn med praksis slik at uetisk avl knyttet til dyrets eksteriør/utseende ikke forekommer. Det er viktig at avl på alle familiedyr baseres på nyeste vitenskapelig kunnskap på området.

Referanser

Holdninger til dyrevelferd gjennomført av YouGov på oppdrag for MatPrat. Forbrukerholdninger- oppfølging 2023, YouGov, februar 2023. 1617 intervjuer/respondenter

Kunnskap og holdninger til produksjon av gris. YouGov på oppdrag for MatPrat, 2021 1600 respondenter.

Holdninger til dyrevelferd gjennomført av YouGov på oppdrag for MatPrat Dyrevelferd#2 – «Tillit og ansvar» YouGov, mars 2023. 1608 respondenter/intervjuer

Aanensen, L., Hansen, B., Aas, K. S., Hegseth, L. og Lind, V. (2010). Luftegårder til okser i økologisk kjøttproduksjon. Bioforsk rapport vol. 5 nr. 177.

Andersen IL, Vasdal G and Pedersen LJ. (2014). *Nest building and posture changes and activity budget of gilts housed in pens and crates*. Applied Animal Behaviour Science, 159, 29–33.

Andersen, I., L., (2018). Husdyrs behov for bevegelse og stimulering. Nationen. <https://www.nationen.no/kronikk/husdyrs-behov-for-bevegelse-og-stimulering/>

Andersen, I., L. (2022). Har grisen det best på utegang eller hva er egentlig god dyrevelferd for gris? Anbefalinger for framtida. PP-presentasjon for Mattilsynet.

Andersen, H., M. E-post til MatPrat angående utetilgang for griser i Danmark. 9. februar 2023.

Animalia (2017). Bedøving og avlivning av kylling på slakteri. URL: www.animalia.no

Berg, L., E-post til MatPrat angående praksis med utetilgang for fjørfe og gris i Sverige. 14. februar 2023.

Bonde M, Rousing T, Badsberg JH and Sørensen JT, 2004. Associations between lying-down behaviour problems and body condition, limb disorders and skin lesions of lactating sows housed in farrowing crates in commercial sow herds. Livestock Production Science, 87, 179–187. <https://doi.org/10.1016/j.livprodsci.2003.08.005>

Bulens, A., Van Beirendonck, S., Van Thielen, J., Buys, N. and Driessen, B., A two-level pen for fattening pigs: Effects on behavior, performance, and postslaughter measurements. Journal of Animal Science. 2017. 95:616–625. doi:10.2527/jas2016.0831

Camp Montoro, J., Boyle, L., Solà-Oriol, D., Muns, R., (2021). *Effect of space allowance and mixing on growth performance and body lesions of grower-finisher pigs in pens with a single wet-dry feeder*. Porcine Health Management. <https://doi.org/10.1186/s40813-020-00187-7>

Chua, B., Coenen, E., van Delen, J. and Weary, D., M. (2002). *Effects of Pair Versus Individual Housing on the Behavior and Performance of Dairy Calves*. Journal of Dairy Science Vol. 85, No. 2.

Council Directive 2008/120/EC of 18 December 2008 laying down minimum standards for the protection of pigs. URL: eur-lex.eoropa.eu

Carpenter CB, Holder CJ, Wu F, Woodworth JC, DeRouchey JM, Tokach MD, Goodband RD and Dritz SS. (2018). *Effects of increasing space allowance by removing a pig or gate adjustment on finishing pig growth performance*. Journal of Animal Science, 96, 2659–2664. URL: pubmed.ncbi.nlm.nih.gov.

Cornale P, Macchi E, Miretti S, Renna M, Lussiana C, Perona G and Mimosi A. (2015). *Effects of stocking density and environmental enrichment on behavior and fecal corticosteroid levels of pigs under commercial farm conditions*. Journal of Veterinary Behavior, 10, 569–576. <https://doi.org/10.1016/j.jveb.2015.05.002>

Costa, J. H. C., Von Keyserlingk, M. A. G., & Weary, D. M. (2016). *Invited review: Effects of group housing of dairy calves on behavior, cognition, performance, and health*. Journal of Dairy Science, 99(4), 2453-2467.

De Paula Vieira, A., von Keyserlingk, M. A. G., & Weary, D. M. (2010). *Effects of pair versus single housing on performance and behavior of dairy calves before and after weaning from milk*. Journal of dairy science, 93(7), 3079-3085.

Den Norske Veterinærforening. Politisk standpunkt. Bruk av kutrener i båsfjøs. September 2018. URL: vetnett.no

Den Norske Veterinærforening. Politisk standpunkt. Identitetsmerking av hund, katt og reptiler. Revidert august 2019. URL: vetnett.no

Dyrlegene Bodø. Kort snute og helse- en oversikt over konsekvenser. URL: dyrlegenbodo.no

- EFSA AHAW. (2004). *Opinion of Scientific Panel on Animal Health and Welfare on request from the Commission related to welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals*. EFSA journal.
- EFSA AHAW. (2011). *Scientific Opinion Concerning the Welfare of Animals during Transport*. EFSA Journal 9:1966.
- EFSA (2020). *Welfare of pigs at slaughter*. Efsa journal. doi: 10.2903/j.efsa.6148.
- EFSA (2022). *Welfare of domestic birds and rabbits transported in containers*. Efsa journal. doi: 10.2903/j.efsa.7441
- EFSA journal (2022). *Welfare of pigs on farm*. Scientific Opinion.
- EFSA (2023). [Welfare of calves](#). Scientific Opinion.
- EFSA (2023). [Welfare of dairy cows](#). Scientific Opinion.
- Eysenck MW, Derakshan N, Santos R, Calvo MG (2007) *Anxiety and cognitive performance: Attentional control theory*. Emotion 7: 336–353.
- FåreBygg, Sluttrapport. *Simple winter housing systems for sheep – Consequences for health, welfare, production and economy*. NFR prosjekt 225353/E40.
- Gaillard C, Meagher RK, von Keyserlingk MAG, Weary DM (2014). *Social Housing Improves Dairy Calves' Performance in Two Cognitive Tests*. PLoS ONE 9(2): e90205. doi:10.1371/journal.pone.0090205
- Gent, T., C., Gebhardt-Henrich, S., Aagaard Schild, SL., Rahman, A., A. and Toscano, M., J. (2020). Evaluation of Poultry Stunning with Low Atmospheric Pressure, Carbon Dioxide or Nitrogen Using a Single Aversion Testing Paradigm. Animals. 10, 1308; doi:10.3390/ani10081308
- Gentle, M., J. and Tilston, V., L. (2000). *Nociceptors in the legs of poultry: Implications for potential pain in pre-slaughter shackling*. Animal Welfare, 9:227-236.
- Gjefsen, T. (2011). Frittgående gris. Agropub.
- Gjestang K., Gravås L., Langedalen J.P & Lilleng H. (1999). Bygninger på gardsbruk, Landbruksforlaget.
- Gloor, A. E-post til MatPrat angående Sveitsisk praksis med utemuligheter for fjørfe. 18. juli 2022.
- Grøndahl, A., M., Johnsen, J., F., Ellingsen, K., Halvorden, I. og Mejdell, C., M. (2011). Velferd hos storfe. Norsk Veterinærtidsskrift, 9: 549-558. URL: orgprints.org.
- Hales J, Moustsen VA, Nielsen MBF and Hansen CF. (2016). *The effect of temporary confinement of hyperprolific sows in Sow Welfare and Piglet protection pens on sow behaviour and salivary cortisol concentrations*. Applied Animal Behaviour Science, 183, 19–27. URL: [Sciencedirect.com](https://www.sciencedirect.com).
- Hårstad, Renate Marie Bulti. (2023). The politics of animal welfare: A scoping review of farm animal welfare governance. Wiley Online Library. <https://doi.org/10.1111/ropr.12554>.
- Jarvis, S., D'Eath, RB., Robson, SK. and Lawrence, AB. (2006). *The effect of confinement during lactation on the hypothalamic-pituitary-adrenal axis and behaviour of primiparous sows*. Physiol Behav, 87, 345–352. <https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2005.10.004>
- Jensen, B., M., Vestergaard, K., S., Krohn, C., C., and Munksgaard., L. (1997). Effect of single versus group housing and space allowance on responses of calves during open-field tests. Applied Animal Behavior Science 54. 109-121. URL: [sciencedirect.com](https://www.sciencedirect.com).
- Jensen, L., D., Thomsen, R. and Kongsted, A., G. Identification of best practices and innovative ideas within organic pig production systems in Europe. Summary of stakeholder interviews. November 2020. URL: orgprints.org
- Kischel, S. G. (2022). Sosial oppstalling av kalv gir positive effekter. [TINE medlem 07.09.2022](#). [Kjøttetes tilstand](#), 2022.
- Larsen MLV, Bertelsen M and Juul Pedersen L. (2017). *How do stocking density and straw provision affect fouling in conventionally housed slaughter pigs?* Livestock Science, 205, 1–4. <https://doi.org/10.1016/j.livsci.2017.09.005>
- Lycke, L., T. (2019). Om- og påbygging av eksisterende bygning, som alternativ til nybygg, ved overgang fra bås fjøs til løsdrift, for små og mellomstore melkebruk. Masteroppgave, NMBU. URL: nmbu.brage.unit.no.

- Løes A.,K., (2008). Gris på beite og vekstskifte med gris. URL: Agropub.no.
- Mattilsynet (2010). Veileder til forskrift om hold av storfe. URL: mattilsynet.no.
- Mattilsynet (2022). Regelverksveileder Økologisk landbruk. Veileder til økologiforskriften av 11.06.2022 nr. 1171. [Versjon 16.12.2022](http://mattilsynet.no).
- Mattilsynet (2023). Utkast til LMD 09.06.2023. Forskrift om velferd for hunder i forbindelse med avl. URL: mattilsynet.no.
- Mendl M (1999) *Performing under pressure: Stress and cognitive function*. Appl Anim Behav Sci 65: 221–244.
- Munsterhjelm C, Heinonen M and Valros A. (2015). *Application of the Welfare Quality® animal welfare assessment system in Finnish pig production, part II: Associations between animal-based and environmental measures of welfare*. Animal Welfare, 24, 161–172.
- Nafstad, O., Kjøttets tilstand (2022). [Utredning i et helhetsperspektiv](http://Utredning.no).
- Nannoni E, Aarnink AJA, Vermeer HM, Reimert I, Fels M and Bracke MBM. (2020). *Soiling of Pig Pens: A Review of Eliminative Behaviour*. Animals, 10. URL: ncbi.nlm.nih.gov.
- Ocepek M and Andersen IL. (2017). *What makes a good mother? Maternal behavioural traits important for piglet survival*. Applied Animal Behaviour Science, 193, 29–36. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2017.03.010>
- Overvest, M., A., Crossley, R., E., Miller-Cushon, E.,K. and DeVries, T., J. (2018). *Social housing influences the behavior and feed intake of dairy calves during weaning*. Journal of Dairy Science. 101(9):8123–34.
- Petersen, S., J., E-post til Matprat angående praksis med utegang til fjørfe. 9. Februar 2023.
- Rioja-Lang FC, Seddon YM and Brown JA, 2018. Shoulder lesions in sows: A review of their causes, prevention, and treatment. Journal of Swine Health and Production, 26, 101–107.
- Rådet for dyreetikk. Uttalelse om kutrener. URL: radetfordyreetikk.no.
- Rådet for dyreetikk. (1998). Hundevalv – etisk vurdering. URL: radetfordyreetikk.no.
- Rådsforordning (EF) nr. 1/2005 av 22. desember 2004. om vern av dyr under transport og tilknyttet virksomhet, og om endring av direktiv 64/432/EØF og 93/119/EF og forordning (EF) nr. 1255/97(*). URL: europalov.no.
- Sindhøj, E., og Lindahl, L. Bark. (2021). *Review: Potential alternatives to high-concentration carbon dioxide stunning of pigs at slaughter*. Animal 15
- Simensen, E., et al. (2010). Housing system and herd size interactions in Norwegian dairy herds; associations with performance and disease incidence. Acta Veterinaria Scandinavica 2010, 52:14
- Strand, T. (2017). 1500 dyrleger protesterer mot uetisk avl. URL: nrk.no.
- Veissier, I., Gesmier, V., Le Neindre, P., Gautier, J., Y., and Bertrand, G. (1994). *The effects of rearing in individual crates on subsequent social behaviour of veal calves*. Applied Animal Behaviour Science 41. 199-210.
- Veissier, I., Chazal, P., Pradel, P., and Le Neindre, P. (1997). Providing Social Contacts and Objects for Nibbling Moderates Reactivity and Oral Behaviors in Veal Calves. Journal of Animal Science. 75:356-365. VKM (2022). *Dyrevelferd under transport: plass, temperatur og varighet*. URL: <https://www.vkm.no/efsa> Årsstatistik for den danske fjerkræproduktion (2022). URL: Det Danske Fjerkraeraad.